

pedagógusképzésről írva rámutat a pedagógusképzés összehangoltságának a hiányára. A négyféle intézményben történő képzési formákat nem egységes rendezőelvek szerint alakították ki. Még mindig nincs kidolgozva pedagógustovábbképzési rendszere.

Tulajdonképpen csak az utolsó fejezet foglalkozik a könyv címét adó témával, a pedagógushivatással. Itt is csak utalás történik a pedagógushivatást meghatározó motivációkra, pedig az olvasó ennél többet várna. Bővebben lehetett volna szólni a hivatástudatról, az érzelmi elkötelezettségről, a pálya iránti vonzódás kialakulásáról, és a pályairányítás fontos feladatáról.

Összefoglalva: a szerző nehéz feladatra vállalkozott, amikor könyvét megírta, mert a témáról eddig összefoglaló mű nem jelent meg. Talán ennek tulajdonítható, hogy a könyv szerkezete laza. Az egyes fejezetek akár különálló tanulmányok lehetnének. Nehéz dolog egy szakkönyvnek címet adni, mert óvakodni kell a téma túl tág, vagy túl szűk körülhatárolásától. Egy alcím: „Pedagógus a társadalomban” talán jobb eligazítást adhatna. A szerző érzi a problémát, amikor az utószóban így ír: „Elsősorban arra törekedtünk, hogy a pedagógus helyét, reális társadalmi szerepét és feladatát kutassuk. . . a könyvet befejezve úgy érezzük, hogy többre vállalkoztunk, mint amire szabad lett volna.” De az is igaz, amit mottóként Madách-tól idéz: „Mi, a tudásvágyat szakhoz nem kötők, átpillantását vágyjuk az egésznek.” Ez úttörő vállalkozásért elismerés illeti a szerzőt Koncz Jánost.

A könyv végén az ajánlott irodalomjegyzéket úgy állította össze, hogy az alkalmas legyen az önképzésre. A függelékben 6 táblázatot közöl, ami a könyv második feléhez nyújt segítséget, statisztikai adatokkal támasztva alá az utóbbi 30 év hazai eredményeit.

Meggyőződésünk, hogy haszonnal forgathatják a könyvet a pedagógusok, a pályára készülők és mindazok, akik szívügyüknek tekintik a nevelés, oktatás nemes ügyét.

Vincze András

BÁLINT MÁRIA–GUBI MIHÁLY–MIHÁLY OTTÓ: A POLGÁRI NEVELÉS RADIKÁLIS ALTERNATÍVÁI

Szerkesztette: Mihály Ottó.

Budapest, 1980. Tankönyvkiadó, 153 oldal.

A Tankönyvkiadó új kötete három, lényegében önálló tanulmányt tartalmaz. Az első Mihály Ottóé: „Válság és radikális kiútkeresés”. Mihály Ottó szokatlanul széles könyvészeti megalapozással (egyetlen tanulmányon belül csaknem 200 hivatkozás!) nélkülözhetetlen munkát végzett, amikor magyarul először mutatta be a 60-as és 70-es évek fordulóján kiformalódó új nevelési irányzatot, a radikális pedagógiát. Persze aki elolvassa ezt a tanulmányt – hangsúlyozom: alapmunkáról van szó –, az rögtön tudja is már, hogy „radikális pedagógia” mint irányzat nincs. Vannak azonban sokan, akik magukat radikális pedagógusoknak nevezik, joggal, s akiket még inkább így hívnak az ellenfeleik. Föllépésük társadalmi-gazdasági és kulturális előzményeivel, összefüggéseivel indul Mihály Ottó tanulmánya, majd részletes irodalmi ismertetések alapján, a radikális pedagógia föllépését kíséri végig. Tanulmányának legfontosabb – de legalábbis a legérdekesebb – szakasza a harmadik fejezet, amelyben szintetikusán ismerteti a radikális pedagógusok nézeteinek legfontosabb tételeit. A tanulmány zárófejezete a tényleges gyakorlat alapján kritizálja a radikális pedagógusokat.

Gubi Mihály „Az iskolásított tanulás- bírálata” című tanulmánya leginkább a didaktikusok figyelmét keltheti föl. Arról szól ugyanis, hogy az iskolai tanulás – ahogyan azt mindennapos tapasztalatainkból megismertük – a sokkal szélesebb értelmű, társadalmi tanulási folyamat sajátos változata. Sajátosságai – amelyeket a didaktikában kedvvel elemeznek s amelyek optimalizálására törekszene – voltaképp egy intézményrendszer sajátosságaiból következnek; így tehát ez a tanulási folyamat nem is optimalizálható az intézményrendszer alapvető megváltoztatása nélkül. Maga az intézményrendszer azonban mélyen bele van ágyazva a társadalom strukturális viszonyaiba; így aztán megváltoztatása nem is pedagógiai feladat többé – a szó hagyományos értelmében –, hanem társadalomfejlesztési tennivaló. Ezen a ponton Gubi Mihály tanulmánya – amely inkább gondolatokat vet

föl, mintsem részleteiben kidolgozott, lezárt munka – csatlakozik azokhoz a gondolatokhoz, amelyeket Mihály Ottó exponált.

A könyv másik nagy méretű dolgozata Bálint Máriaé: „A szabad neveléstől az emancipációs nevelésig”. Mihály Ottó munkáját alapvetőnek tartom a hazai szakmai könyvkinálzatban; Bálint Máriaé rendkívül informatív, mi több, gondolatébresztő. Olyan világba vezet el, ahol, ne tagadjuk, a hazai pedagógusok túlnyomó többsége még teljesen tájékozatlan: az ún. szabad nevelés irányzataiba és tevékenységeibe. Bálint Mária is a történeti kezdeteknél indítja mondanivalóját; azután fölvezolja a szabad nevelés által adott kritikát. A tradicionális nevelés e (radikális) kritikájánál azonban nem áll meg, hanem gondosan végignyomozza, hogy hogyan válik a kritikából cselekvési program. Majd részletesen ismerteti, bírálja is az egyik legismertebb szabad nevelési kísérletet, az angliai Summerhill tanulságait. Végül a „szabadságot megszervező” nevelést bontja ki, a szabad nevelés ismertetett kísérleteiből.

Többször írtam e tanulmányok kapcsán, hogy alapvetők és hogy újszerűek. Amikor elolvastam a könyvet, arra a meggyőződésre jutottam, hogy a magyar nyelvű neveléstudományi könyvkinálzatban valami egészen szokatlan és újszerű jelent meg. Megkísérlem kissé pontosabban is indokolni, hogy miért.

Azok, akik most negyvenévesek vagy annál fiatalabbak, hallottak ugyan már radikális pedagógiáról meg szabad nevelésről, de – valljuk be – alaposabban sohasem tájékozódtak benne. Pedagógiai tanulmányaink során mindezt csak távolról, a legsúlyosabb bírálatok szűrőjén keresztül ismertük meg. Ennek az az egyik oka, hogy az ötvenes és hatvanas években előttünk indult pedagógus nemzedékeknek a nagy élménye a szocialista pedagógia kiépítése volt; majd pedig a Makarenko előtti szovjet neveléstudomány nagy egyéniségeinek újra felfedezése. A polgári nevelés radikális alternatíváira így hát éppúgy nem jutott idő s energia, mint ahogyan más társadalomtudományokban sem futotta az idő tájt többre, mint a különböző polgári alternatívák sommás elítélésére.

A másik ok, ami miatt a polgári nevelés radikális alternatíváival csak most, jócskán megkésve ismerkedünk, bennünk, a fölkészültségünkben rejlik. Egy-másfél nemzedéke a pedagógusoknak úgy érett szakemberré, kutatóvá, hogy lényegében nem használt világnyelveket. A szovjet neveléstudomány irodalom legfontosabbnak tekintett alkotásai magyarul is hozzáférhetőek voltak; másokkal, – a nem kifejezetten pedagógiaiakkal (demográfia, oktatástervezés, szociológia) – így aztán meg sem ismerkedtünk. Még kevésbé forgattunk nyugati szakirodalmat; a legkevésbé pedig közülük is teoretikusokat, nevelésméleti műveket.

Van egy harmadik ok is, amiért Mihály Ottó és munkatársai könyve nagy szakmai teljesítmény, s bízom benne, hogy siker is lesz. Ez pedig az az egyszerű tény, hogy a polgári nevelés radikális alternatívái mindössze tizenegynéhány évesek. Sokkal korábban tehát fölfedezni és végiggondolni sem lehetett volna őket; korábban a nálunk tíz-húsz évvel idősebb, nyelveket tán jobban beszélő pedagógusnemzedék sem ismerhette.

Mindez azonban még csak egy korosztály ügye maradna. Neveléstudományi, tehát átfogóbb problémává azáltal válik, hogy a hetvenes évekbe nálunk is megindult a tradicionális nevelés és a hagyományos iskola bírálata – anélkül, hogy ismertük volna a létező neveléstudományi alternatívákat. A neveléstudomány hazánkban lényegében két irányban kereste és keresi a megújulását. Az egyik irányt a pszichológiában kiformalódott méréses módszerek és szemléletmód jelentik; a másik irányt pedig a szociológiában megindult társadalmi struktúrakutatások.

A méréses módszerek térhódítása, a matematikai statisztika jognyerése és az egzaktabb szemléletmód a neveléstudományban, a hatvanas és hetvenes évek fordulójának nagy áttörése volt. Néhány akkor működő kiemelkedő neveléstudományi műhely járt élen benne. A szakmai megújulás kétségtelen volt. A matematikai statisztikai módszerek és eljárások – nagyjából egy időben a más társadalomtudományokban lezajlott fejlődéssel – olyan új területeket nyitottak a pedagógiai kutatások előtt, amelyekről korábban csak beszéltünk, nem műveltük őket. Így például első ízben nyílt alkalom különböző iskolák, városok, országrészek, sőt országok és világtájak gyerekeinek teljesítményeit valóban összehasonlítani. Először nyílt alkalom arra, hogy a pedagógusok ismereteik és felelősségük tudatában megpróbáljanak oktatástervezőként is föllépni. Először vált lehetővé, hogy a neveléstudomány érvekkel szóljon közbe a társadalmi hovatartozás és az iskolai pályafutás kapcsolatáról folyó, szociológiai-társadalompolitikai vitákba. S a példákat, alkalmakat hosszan sorolhatnám.

A szociológiai szemléletmód általánossá válása néhány évvel később következett be; megelőzte a hazai szociológia nagyarányú föllendülése, elsősorban a társadalmi rétegződés kutatásaiban. A társadalmi hovatartozás és az iskolai eredmények kapcsolatának sokszoros vizsgálatán túl, volt még egy területe a szociológiának, amelyet a hazai pedagógusok is kedvvel műveltek s művelnek, s ez a mikroszociológiai kutatás. A fölismerés, hogy a gyerekek viselkedését egyrészt a társaik határozzák meg, másrészt alapvetően befolyásolják a szülei társadalmi státusa, megvilágosítóan hatott. Nem csoda, ha szociológusok – és pedagógusok – egész nemzedéke ma sem tud szabadulni attól az alapvető élményétől, hogy az iskolai élet nem olyan, mint amilyennek a tradicionális pedagógia bemutatja, hanem egészen más (sőt még a torzításoknak is jól megfigyelhető törvényszerűségei vannak).

A méréses módszerek és szemléletmód alapján egyfelől, a szociológiai látásmód és eredmények alapján másfelől, napjainkra többé-kevésbé úgy látszik, hogy neveléstudományra valójában nincs is nagyon szükség. A közvélemény az iskoláról részben saját tapasztalatai és gyerekeinek élménybeszámoló alapján tájékozódik, részben pedig szociológiai közvetítéssel. Mi tagadás, ez a kép sötét. A neveléstudomány és a neveléstudások pedig abba a helyzetbe szorultak, hogy vagy ők is tovább színezik ezt a sötét képet, vagy pedig védelmükbe veszik a fönnálló gyakorlatot. Az utóbbi népszerű szerep ugyan a pedagógusok foglalkozási csoportja szemében, de szakmai szempontból azt jelenti, hogy a neveléstudomány meg sem kísérli megmozgatni a tágabb közvéleményt. Az előbbi szerepet vállalva talán a pedagógus is versenyben tudna maradni a tömegtájékoztató eszközök műsorkínálatában, a könyvpiacon és a folyóiratok szerkesztőségeiben – csakhogy egyre kevésbé a saját pedagógiai mondanivalójával.

Ilyen ellentmondások közepette szeretnék rámutatni arra a sajátos szellemi mozgásra, amelyet egyre többen tapasztalnak külföldi tanulmányútjaik alkalmával. Más országokban a neveléstudomány reneszánszát éli. Igaz, hogy nem a hagyományos, az iskolás pedagógia, hanem jórészt azok az irányzatok, amelyeket Mihály Ottó és munkatársai „a polgári nevelés radikális alternatíváinak” neveznek. Olyan mértékben igaz ez, hogy sok helyütt inkább a „neveléstudomány” kifejezést is elvetik – előlve a patinásabb „pedagógiát” –, csakhogy elzárkóznak az angolszász ihletésű pozitívista tudományosság elől, és az élő, változó nevelési valóságot ragadják meg. Az pedig a hazai olvasóközönség előtt sem ismeretlen, hogy a dél-európai latin-amerikai országokban az „intézményi forradalom” néven nevezett értelmiségi mozgalom miként igyekszik kiterjeszteni a társadalmi tanulás hatósugarát, tagadva az iskola intézményének szükségességét (Ivan Illich), keresve az írni-olvasni tanítás és a társadalmi fölszabadulás kapcsolatait (Paolo Freire). Az viszont egyelőre kevésbé ismert a nem szűkebben szakértői körök előtt, hogy az ilyen mozgalmak szorosan összekapcsolódnak a társadalmi közösségek, kulturális életre keltésének azokkal a kísérleteivel, amelyek egy-egy település vásárait, népünnepélyeit, a település lakóinak szabad idejét, érdekvédelmét stb. szervezik meg – a fönnálló tőkés uralmi renddel szemben.

Úgyhogy a polgári nevelés radikális alternatívái – ahogyan azokat Mihály Ottó munkacsoportjának érdekes könyvéből is kiolvashatjuk – messze több és más, mint futó érdekesség. Az persze lehet, hogy nálunk egyelőre még futó érdekesség fog maradni. Nem hiszem azonban, hogy sokáig ez maradhat, és hogy jól volna így. Inkább azt jószólok, hogy a nevelés és a pedagógia újjászületése a nem túl távoli jövőben nálunk is bekövetkezik. De ha neveléstudományunk nem eléggé nyitott és fogékony az újra, akkor ennek az új szellemi „földrésznek” a fölfedezése könnyen a pedagógián kívülre siklik (például a közművelődés-tudományba). Bálint Mária, Gubi Mihály és Mihály Ottó könyve egyedülálló kezdeményezés arra, hogy a pedagógia a nevelés megnövekedett társadalmi jelentősége alapján tudjon megújulni.

Kozma Tamás

FARKAS ENDRE: ERKÖLCS, ÉRTÉK, NEVELÉS

Budapest, 1980. Tankönyvkiadó. 170 oldal.

Farkas Endre vékony könyvecskéjével tartalmas olvasmányt vesz kezébe az olvasó. E lényegében ismeretterjesztő munkába oly sok értéket sikerült sűrítene, hogy a legkülönbözőbb érdeklődésű olvasó figyelmére számíthat.